

Kronika

Naujos monografijos

KRITIŠKAS PAVILGSNIS Ą KANTIŠKĄJĄ PROTO REVOLIUCIJĄ¹

Kanto mąstymą laikydami kritinės filosofijos viršūne, mes kartais klaidingai manome, kad šis mąstytojas, kritiškai vertindamas žmogaus proto galias, yra toks pat kritiškas ir savo paties teorinių nuostatų atžvilgiu, todėl šios nuostatos jau beveik savaime ir tiesiog neišvengiamai privalančios būti teisingos. Kantą interpretuojantys tyrinėtojai neretai perima paties Kanto filosofavimo stilių ir tarsi pratęsia šio mąstytojo darbą, tačiau dažnai pritinga kritinės refleksijos bei ryto paklausti, ar vokiečių filosofo mąstymas visuomet atitinka tuos racionalumo kriterijus, kuriuos jis kelia žmogaus mąstymui apskritai. Nekritiškas požiūris Ą Kantą ypač būdingas postmodernizmo filosofijai, pirmiausia vadinamajai kritinei teorijai, kuri nedvejodama perima kantiškąją metafizikos kritiką, tačiau nepastebi ar nenori pripažinti, kad ši kritika galė gale taip pat remiasi metafizinėmis prielaidomis, kurios pačios galėt tapti negailestingos kritikos taikiniu. Mėgstama tvirtinti, kad po Kanto jokia metafizika neįmanoma, tačiau nepastebima, kad pats šis tvirtinimas jau yra metafizinis.

Lietuvoje Kanto filosofija taip pat populiaru ir didžiai vertinama, bet pagrindinės teorinės Kanto nuostatos irgi dažniausiai priimamos nekritiškai. Dėl istoriškai susiklosčiusių aplinkybių pas mus šio filosofo autoritetas yra beveik toks pat, koks buvo Aristotelio Viduramžiais, ir jei Kantas yra išreiškęs savo nuomonę kokių nors klausimų, pavyzdžiui, apie ontologinio Dievo buvimo argumento pagrįstumą, tai, kaip sakoma, *Roma locuta, causa finita*. Tad lietuviškąjį Kanto filosofijos receptiją lauke ryškiai išsiskiria *Aidė* leidyklos 2004 m. išleista filosofės Nerijos Putinaitės monografija *Paskutiniai proto revoliucija: Kanto praktinės filosofijos studija*, pateikianti labai solidžią, išsamiai argumentuotą ir puikiai dokumentuotą Kanto minties raidos analizę. Ši analizė pada-

ro įmanomą kritinę Kanto filosofijos refleksiją, atskleidžia trijų *Kritikė* autorių kaip labai nuoseklų, metodišką, vienu atžvilgiais pakankamai gilų, kitais – gana ribotą, bet, žiaip ar taip, metafiziną mąstytoją, nepajėgusį savosios metafizikos išplėtoti iki galo. Pasitelkdama gausią Vokietijos ir Prancūzijos bibliotekose surinktą medžiagą, Putinaitė rekonstruoja lėtą, evoliuciną tačiau logiškai nuoseklų ir neatšaukiamą kantiškosios proto revoliucijos brandimo procesą. Labai įdomios autorės nuolat akcentuojamos sąsajos tarp Kanto mąstymo ir jo gyvenimo, tarp Kanto proto ir jo kūno, tarp teorinės ir praktinės šio mąstytojo veiklos. Pavyzdžiui, parodoma, kaip Kantas, jaunystėje skundžis silpna kūno sveikata, ėmė suvokti savąjį kūną tarsi instrumentą, kurio veikimą galima optimizuoti tik išvengus jo galimybių ribas ir tinkamai jį prižiūrint bei puoselėjant, o vėliau, remdamasis kūno puoselėjimo patirtimi ir galbūt Ąkvėptas pagerėjusios jo sveikatos, rodos, pamanė, kad panašiai galima pagerinti ir proto veiklą, jei ir šis bus suvoktas kaip instrumentas, kuris tol, kol nėra kultivuojamas, yra iš prigimties silpnas, o jo galybės – ribotos, todėl būtina protui nubrėžti tikslias jo veikimo ribas. Toks instrumentinis požiūris Ą protą, suabsoliutinąs proto atžrumo ir minties aiškumo siekį, nulėmė tai, kad Kantas, anot Putinaitės, „savavališkai apribojo regėjimo lauką bei pasmerkė save dalinei filosofinei neregystei“ (p. 9). Daugelis šiuolaikinės subjekto filosofijos prieštaravimų, pirmiausia jai itin būdingas prieštaravimas tarp hiperkritiško santykio su viskuo, kà ji tyrinėja, ir visiškai nekritiško santykio su savimi pačia, ūpuomazgė pavidalu jau slypi paties Kanto mąstyme. Be to, logikos ir matematikos pagrindų tyrinėjimui XX amžiuje akivaizdžiai parodė, koks naivus buvo Kanto manymas, kad protas, dar nepradėjęs kurti kokio nors mokslo, dar nesusidūręs su aprioriškai nenumatoma jo specifika, galės jau iš anksto suvokti ir aiškiai suformuluoti to mokslo galimybių sąlygas.

Nors Putinaitės monografija paantraštėje ávardyta kaip Kanto praktinės filosofijos studija, ji padės skaitytojui geriau suvokti teorines vokiečių mąstyto-

¹ Putinaitė, N. 2004. Paskutiniai proto revoliucija: Kanto praktinės filosofijos studija. Vilnius: KFMI/Aidai.

jo nuostatas, kuriø susiformavimo aplinkybës iðryðkinamos viso Kanto gyvenimo kontekste. Knyga labai vertinga ir lituanistikos poþiûriu. Aðtuntame skyriuje aptariamas „Draugo prieraðas“ Kristijono Gotlybo Milkaus 1800 m. iðleistam lietuviø–vokieèiø, vokieèiø–lietuviø kalbø þodynui yra vienas paskutiniojø Kanto tekstø, suteikiantis monografijos autoriui progà patyrinëti Kanto kilmës ir jo santykiø su Lietuva klausimus. Vokiðkojoje monografijos santraukoje atskiru skyreliu trumpai aptarta Kanto recepcijos Lietuvoje istorija (*Zur Rezeption Kants in Litauen*, p. 371–375).

Dr. Naglis Kardelis

Kultûros, filosofijos ir meno institutas,
Dabartinës filosofijos skyrius

KÀ IMMANUELIS KANTAS GALI PASAKYTI ÐIUOLAIKINIAMS FILOSOFAMS?²

2004 m. rudenà iðleista J. Baranovos knyga „XX amþiaus moralës filosofija: pokalbis su Kantu“. Veikiausiai ðis, ilgai lauktas ir vos 300 egzempliorio tiraþu iðleistas veikalas, ant prekystalio ilgai neþsigulës ir reikia tikëtis, kad greitai susilauks pakartotinio leidimo. Monografija iðsiskiria ir tuo, kad yra paraðyta sklandþia kalba, o mintys rutuliuojamos su intriga, todël skaityti yra malonu ir ádomu. Taèiau skaityti ðia knygà nėra lengva. Mat naujausia J. Baranovos, kuri þinoma kaip talentinga filosofijos vadovëlio autorë, knyga adresuota ne vidurinio mokyklø moksleiviams ir mokytojams, bet tiems, kurie domisi ðiuolaikine filosofija ir yra su ja susipaþinæ. Priedingu atveju skaitytojas tiesiog sutriktø tarp daugybës jam nepaþastamø autoriø ir filosofiniø koncepcijø.

Ðiame veikale aprëpiami platûs, ðiuolaikinio filosofinio diskurso horizontai, taèiau dëmesio centre lieka Kantas. Lietuvoje jis nuolat sulaukia skirtingø kartø filosofø dëmesio. Kuo gi Kantas yra aktualus ir kodël būtent jis yra J. Baranovos knygos pagrindinë aðis? Kanto aktualumà liudija visa J. Baranovos knyga, kurioje greta neokantininkø ir nearistotelinininkø su didþiuoju vokieèiø filosofu diskutuoja ávairûs metaetikos, egzistencializmo, fenomenologijos, hermeneutikos ir postmodernizmo atstovai. Vieni jam pritaria, kiti su juo polemizuoja, dar kiti paties Kanto tarsi ir nemini, bet toliau gvildena jo iðkeltus klausimus. Autorë leidþia prabilti patiems filosofams, kuriuos stebi tarsi ið þalies – taip, kaip 1995 m. Varðuvoje ji stebëjo R. Rorty ir J. Habermaso dialogà apie Kantà, kuris, beje, ábiebë jai mintà paraðyti ðia monografija ir joje pratæsti intriguojantà dialogà.

² Baranova, J. 2004. XX amþiaus moralës filosofija: pokalbis su Kantu. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Pirmajame skyriuje pristatomas XX a. pradþioje Didþiojoje Britanijoje klestëjusio metaetiko (G. Moore'o, H. Pritchardo, W. Rosso, A. Ayerio ir R. Hare'o) dialogas su Kantu, pabrëþiamas ðio filosofø emotyvistinis reliatyvizmas, kuris leidþia juos vadinti „atsainiais antikantininkais“. Knygos autorë rodo savo simpatijas Kantui ir gina jà nuo oponentø priekaiðtø, pvz., suabejoja, ar pagræstai G. Moore'as Kanto etikoje áþvelgë natûralistinës klaidos atmainà – metafizinæ klaidà.

Antrajame skyriuje prabyla ðiuolaikiniai britø moralës filosofai A. MacIntyre'as, Ch. Tayloras ir B. Williamsas. Kitaip negu metaetikai, kurie eksploatavo takoskyrà tarp fakto ir vertybës, nearistotelininkai jà apskritai neigia ir ragina grãþti prie Aristotelio etikos deskriptyvizmo.

Treèiasis skyrius pavadintas „Kantiðkasis apriorizmas ir fenomenologinis patyrimas“, taèiau „klasikiniø“ fenomenologø, þengusio E. Husserlio pëdomis, ëia nerasime. Norëtosi iðgirsti bent M. Merleau-Ponty, kuris daug dëmesio skyrë þmogaus tapatybës, *ki-to* problematikai, vyraujanëiai ir ðiame skyriuje. Kita vertus, tie filosofai, kurie á ðà dialogà su Kantu átraukti, prakalbinti iðties virtuoziskai. M. Scheleris, M. Heideggeris, J.-P. Sartre'as, E. Levinas, P. Ricouras – ðias pavardes daþniau gretiname su egzistencializmu, dialogo filosofija ar hermeneutika, nei su fenomenologija. Taèiau J. Baranovos bandymas sutelkti juos po fenomenologijos „vëliava“ yra pagræstas, nes būtent jø santykis su fenomenologija atskleidþia ádomius skirtumus ir panaðumus su Kantu: transcendentalinio ego samprata, kuri uþima centrinæ vietà Husserlio fenomenologijoje, atveda būtent prie Kanto apriorizmo.

Ketvirtajame skyriuje J. Baranova nagrinëja postmodernistus, parodo, kaip ir kodël jie nutolo nuo Kanto ir priartëjo prie F. Nietzsche's. Jos dëmesá patraukia M. Foucault, kuris, kaip ir Nietzsche, á Kanto kategoriná imperatyvà iðdræso atsakyti arogantiðku filosofiniu juoku. Atrodytø, kad ten, kur pasigirsta paðaipus juokas, dialogui nebëra vietos, taèiau J. Baranova parodo, kad M. Foucault atrado „savàjà Kantà“ ir uþmezgë su juo konstruktyvø dialogà. J. Derrida dialogas su Kantu pristatomas per J. Habermaso, R. Rorty ir Ch. Norriso prizmæ, todël ir pats filosofas prabyla ið neokantininko, neonyèininko ir nominalisto pozicijos.

Paskutiniame skyriuje nagrinëjamas neokantininkø grãþimas prie Kanto, parodoma, koku būdu K.-O. Apelio ir J. Habermaso diskurso etikoje transformuojamas Kanto kategorinis imperatyvas ir kaip J. Rawlsas pasitelkia Kanto idëjas, grãsdamas teisingumo, kaip beðaliðkumo, koncepcija.

J. Baranovos veikale yra daug metateksto ir savo minëio refleksijos – autorë paaiðkina apie kà ir kaip bus kalbama ir apibendrina savo áþvalgas, veikalà papildo iðsami, kone dvideðimties puslapiø santrauka anglø kalba. Tai yra didelis knygos privalumas,

kuris primena, kad J. Baranova yra filosofinės daktikos virtuozė, niekad nepamirštanti skaitytojo, kuriam medžiagą reikia pateikti aiškiai, struktūruotai.

Kelias smulkias kritines pastabėles norėčiau adresuoti veikiau redaktoriams, o ne pačiai autorei. Kai kurių autorių vardai sulietuvinti, pvz., prancūzų fenomenologas Merleau-Ponty virsta Merlo-Ponty, o japonų dailininkas Sesshu – Šešiu; papvelgdama á asmenvardžių rodyklę, sutrikau tarp D. Diderot ir W. Dilthey'aus aptikusi Dievo vardą. Juo labiau, kad knygoje yra pateikta dalykinė rodyklė, kurioje, atrodyt, ir būtų vieta Dievo sąvokai. Beje, dalykinės rodyklės sudarymas yra didžiulis (lietuvių akademinuose veikaluose retai aptinkamas) mokslinės monografijos privalumas, labai palengvinantis kryptingą jos skaitymą.

J. Baranovos monografija „XX amžiaus moralės filosofija: pokalbis su Kantu“ rodo autorės kompetenciją, didelę erudiciją ir gebėjimą struktūriškai nuosekliai dėstyti savo mintis. Šis informatyvus veikalas leidžia geriau susipažinti su šiuolaikinių filosofų idėjomis, susisteminti savo žinias. Kita vertus, pristatydamas skirtingas nuomones ir kurdama tarp jų gyvą diskusiją, autorė palaiko intrigą, skatina savarankiškai konstruoti atsakymus, o lyginant skirtingas interpretacijas – rasti artimiausią sau. Tad recenziją užbaigčiau pačios J. Baranovos žodžiais: „Ši knyga – apie nesibaigiantą filosofinį pokalbį. Arba tiksliau, apie negalimybę išvengti pokalbio“.

Agnieszka Juzefović

Kultūros, filosofijos ir meno institutas,
Komparatyvistinės kultūrologijos skyrius,
el. paštas agnieska.j@one.lt

PAGIRIAMASIS BODIS FILOSOFINEI HERMENEUTIKAI³

Postmoderniojo mąstymo tyrinėjimų laukas lietuvių filosofijoje dar nėra labai platus, todėl kiekvienas bandymas tai daryti žingsnis. V. Rubavičiaus knyga *Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas*, regis, puikiai šilieja á šiuos tyrinėjimus tarpą. Kaip prasitaria pats autorius, knygoje esama kelių probleminių plotmių – hermeneutikos, scientistinio pasaulėvaizdžio kritikos, dekonstrukcijos, postmoderniojo diskurso, meno gvildenimo. Tokia gausa, be jokios abejonės, rodo autoriaus atvirumą ávairovei, tačiau neišvengiamai grasina fragmentiškumu. Nors knygos pavadinimas akivaizdžiai by-

loja, jog pagrindinė tyrinėjimų ašis bus postmodernusis diskursas, tačiau, mūsų manymu, jis [pavadinimas] šiek tiek klaidina. Filosofinė hermeneutika yra ta raudona plonytė linija, kuri tęsiasi per visas problemines erdves.

Ávardyti šią knygą kaip polemiką tarp filosofinės hermeneutikos ir postmoderniojo mąstymo ar filosofinės hermeneutikos ir dekonstrukcijos būtų kiek per drąsu. Ir neteisinga. Polemika ámanoma dialogo situacijoje. Šiuo atveju jaučiama nostalgija taip ir neávykusiam H. G. Gadamerio ir J. Derrida pokalbiui. Postmodernusis mąstymas, dekonstruodamas, o kartais ir tiesiog atmesdamas metafizinę Vakarų tradiciją bei filosofinį Naujųjų laikų racionalumą, užtemdo filosofinės hermeneutikos tradiciją, iš kurios jis ir kyla (Rubavičius 2003: 8). Kitaip tariant, filosofinei hermeneutikai skelbiamas negailingas nuosprendis – ji metafiziška. Kuo gi grindžiamas šis metafiziškumas? Priešastis slypi supaprastintame požiūryje á teksto interpretavimo tikslą. Kai kurių postmoderniojo mąstymo atstovų teigimu, šis tikslas yra išsiaiškinti tikrąją teksto prasmę. V. Rubavičius su šiuo kaltinimu nesutinka – „filosofinėje hermeneutikoje neteigiamas tikrosios prasmės idealas – suvokiama teksto prasmė yra kas kart vis kita“ (Rubavičius 2003: 243). Negalima net kelti klausimo, kokia yra teisinga ar klaidinga interpretacija, kadangi supratimas nėra gnoseologinė kategorija. M. Heideggerio ontologinio posūčio dėka supratimas tampa žmogaus buvimo būdu. Knygos autoriaus nuomone, būtent šis posūkis turėjo átakos dekonstruojančiam mąstymui, todėl sunkiai suprantamas desperatiškas postmodernizmo noras nukirsti savo šaknis. Vardan teisingumo derėtų pasakyti, kad tokio troškimo apimti tik radikalaus postmodernizmo atstovai.

Siekdamas parodyti filosofinės hermeneutikos reikšmingumą postmoderniajam diskursui bei pastarojo visokių atsirbojimų sąlygiškumą, V. Rubavičius atskleidžia filosofinės hermeneutikos poveiką XX a. filosofijai (jo žodžiais tariant, „filosofijos hermeneutėjimą“), postmoderniojo diskurso ir filosofinės hermeneutikos tradicijos sąsajas. Kreipiamasi á humanitarinių mokslų, meno kūrinių bei kalbos patirtą

Ši knyga – tai kvietimas skirtingose diskurse atstovus kalbėtis, o ne dėti skyrybos ženklą sakinyje „bausti negalima pasigailėti“.

Diana Ėesnauskaitė
Vytauto Didžiojo universitetas,
el. paštas filosofija@one.lt

³ Rubavičius, V. 2003. Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas. Vilnius: KFMI.